УДК 342.9
DOI https://doi.org/10.32844/2618-1258.2019.3-1.18

ГАЙВОРОНСЬКИЙ Є.П.

ВІКТИМОЛОГІЧНЕ МОДЕЛЮВАННЯ ЗАПОБІГАННЯ КОРУПЦІЙНИМ ЗЛОЧИНАМ

У статті проведено комплексний аналіз корупційної злочинності, визначено особливості її запобігання. Розглянуто корупційну злочинність як об'єкт кримінологічної характеристики та проаналізовано її віктимологічні ознаки. Визначено особливості діяльності спеціалізованих суб'єктів запобігання корупційній злочинності. Обґрунтовано науково-теоретичні висновки та практичні пропозиції, спрямовані на вдосконалення віктимологічного запобігання корупційній злочинності.

Наголошено, що корупція як явище проявляється у безлічі корупційних злочинів. Корупційна злочинність є кримінологічною категорією, яка являє собою сукупність злочинів, що безпосередньо зазіхають на інтереси державної влади та публічної служби, вчинених публічними особами і виражаються в незаконному отриманні ними матеріальних благ і переваг, а також надання ним таких благ і переваг.

З'ясовано, що у судах всіх рівнів, кримінальних і загальної юрисдикції, діють стандартні всім відомі розцінки на виконання тих чи інших дій, прийняття тих чи інших рішень. Особливо корумповані господарські суди. Корумповані мережі найбільш проявляються у сфері будівництва й реконструкції будівель і споруд, приватної, зарубіжної фінансової та матеріальної допомоги. Мережі формуються навколо всіх українських природних монополій, зокрема, Нафтогаз України і Міністерство інфраструктури.

Визначено, що сутність віктимологічної безпеки жертв корупції полягає у захищеності потенційних жертв корупційної злочинності від первинного і повторного корупційного впливу. У зарубіжних країнах рівень забезпеченості державних службовців дозволяє успішно здійснювати свої обов'язки, будувати фінансові плани на майбутнє, хоча і не є високим. У такий віктимологічній ситуації чиновник застережений державним забезпеченням від потенційної можливості брати хабар, не поставивши під удар власну кар'єру. Відповідно і громадяни, які звертаються до такого чиновника, свідомо захищені від впливу віктимогенних чинників корупції.

Зроблено висновок, що віктимологічна реабілітація жертв корупції – це система взаємопов'язаних і взаємообумовлених державних заходів, спрямованих на відновлення порушених прав жертв корупційної злочинності, а також на компенсацію заподіяної шкоди і відновлення їх ділової репутації.

***Ключові слова**: жертва, віктимологія, віктимізація, механізм вчинення злочину, корупція, віктимологічне запобігання злочинам.*

The article provides a comprehensive analysis of corruption crime, identifies features of its prevention. Corruption crime is considered as an object of criminological characteristic and its victimological features are analyzed. The specific features of the activities of specialized entities for the prevention of corruption are identified. The scientific-theoretical conclusions and practical proposals aimed at improving the victimological prevention of corruption are substantiated.

It is emphasized that corruption as a phenomenon manifests itself in many corruption crimes. Corruption crime is a criminological category, which is a set of crimes that directly affect the interests of the public authorities and the public service committed by the public and are manifested in the illicit receipt of material benefits. It is found that in

© ГАЙВОРОНСЬКИЙ Є.П. – кандидат юридичних наук, доцент кафедри управління безпекою, правоохоронної та антикорупційної діяльності (Інститут права імені Князя Володимира Великого Міжрегіональної академії управління персоналом)

courts of all levels, criminal and general jurisdiction, there are standard rates known to everyone for performing certain actions, making certain decisions.

Especially corrupt commercial courts. Corrupt networks are most evident in the field of construction and reconstruction of buildings and structures, private, foreign financial and material assistance. Networks are formed around all Ukrainian natural monopolies, including Naftogaz of Ukraine and the Ministry of Infrastructure. It is determined that the essence of victim victimization of corruption victims lies in the protection of potential victims of corruption crime from primary and repeated corruption influence. In foreign countries, the level of security of public servants allows you to successfully fulfill your responsibilities, to make financial plans for the future, although not high. In such a victimological situation, an official is cautioned against state security against the potential to bribe without jeopardizing his own career.

Accordingly, citizens who appeal to such an official are deliberately protected from the influence of victimized factors of corruption. It is concluded that victim victim rehabilitation of victims of corruption is a system of interconnected and interdependent state measures aimed at restoring the violated rights of victims of corruption, as well as at compensating for the harm caused and restoring their business reputation.

Key words: *victim, victimology, victimization, mechanism of crime, corruption, victimological crime prevention.*

Вступ. Прискорення процесів європейської інтеграції України потребує впровадження у правоохоронну практику не лише сучасних форм і методів протидії злочинності, а й визнаних світовим співтовариством стандартів захисту прав і свобод людини. Реальні демократичні перетворення є невід'ємними від гуманізації соціальних відносин, адже людина, її життя і здоров'я, честь та гідність, недоторканність і безпека визнаються найвищою соціальною цінністю.

На розвиток українського суспільства початку XXI ст. впливають декілька груп чинників, зокрема наслідки демонтажу соціалістичної моделі розвитку країни (зростання соціальної незахищеності, втрата ціннісних орієнтирів, різке зниження рівня життя, збільшення маргінальної маси за рахунок безробітних, бездомних та інших категорій населення, які перебувають за межею бідності); складна соціально-політична ситуація (військові дії у східних областях, покращення технічної оснащеності злочинців, зростання рівня нетерпимості, девальвація морально-правових цінностей); вплив тенденцій глобалізованого світу (аномізація суспільства на рівні глибинних параметрів існування та відтворення соціуму; посилення міграційних процесів та позицій транснаціональної організованої злочинності), що в комплексі створюють підґрунтя для виникнення нових типів кримінальних загроз для населення і, відповідно, сприяють його інтенсивній віктимізації [9, с. 10].

Зазначене свідчить про низький рівень ефективності превентивних заходів у сфері протидії злочинності. Пошук нових (альтернативних) методів запобігання злочинам усе частіше орієнтує кримінологів на проблеми жертви суспільно небезпечних діянь, чинники, що визначають здатність окремих осіб та їх груп у певних ситуаціях ставати об'єктом посягань, учинених з різних мотивів.

Результати дослідження. Про масштаби і всевладдя корупції свідчить формування у державі витончених корумпованих систем. Усе ті ж корупціонери вчиняють корумповані дії, об'єднуючись у злочинні співтовариства, що утворюють корупційні мережі. Саме корупційні схеми є основним і найбільш дієвим інструментом корупційних оборудок. Діяльність корупційних мереж проявляється у формуванні взаємозв'язків і взаємозалежностей між чиновниками по вертикалі управління, а також по горизонталі, на різних рівнях управління між різними відомствами й структурами. Ці взаємозв'язки і взаємозалежності спрямовані на систематичне вчинення корупційних оборудок, як правило, з метою особистого збагачення, розподілу бюджетних коштів на користь структур, що входять до корупційної складової з метою отримання конкретних переваг фінансово-кредитними та комерційними структурами, які також належать до цієї мережі. Керівниками корупційних мереж переважно є високопоставлені українські чиновники і навіть політики [1, с. 126].

Як явище корупція проявляється у безлічі корупційних злочинів. Корупція – відносно масове соціальне явище, що історично склалося в тій чи іншій країні. Державні службовці використовують своє посадове (службове) становище, авторитет займаної посади з корисливою

метою або для особистого збагачення. У ряді документів ООН про міжнародну протидію корупції дається визначення цього явища.

Корумповані мережі тісно пов'язані з організованою злочинністю[2, с. 198]. Ресурси, отримані у результаті експорту металів, функціонування транспорту, зв'язку, енергетики, лісового господарства, оптової торгівлі і фінансування військових замовлень Збройних Сил і т.п., розподіляються за схемами корупційних мереж.

До складу корупційних мереж належать:

– комерційні та фінансові структури, що реалізовують одержані вигоди, доходи, пільги;

– державні службовці, які забезпечують відповідні рішення;

– силове прикриття (кришування) з боку корумпованих працівників органів МВС [3, с. 39], СБУ [4, с. 13], прокуратури, фіскальної й фінансової служби та інших силових відомств.

На вищому рівні розробляються схеми проведення спеціальних операцій, для чого проводяться спільні наради, як напівлегальні, так і нелегальні. Найбільші корупційні мережі належать Міністерству фінансів, Міністерству економіки, Мін'юсту, Фіскальній службі, судам [5, с. 17]. У судах всіх рівнів, кримінальних і загальної юрисдикції, діють стандартні всім відомі розцінки на виконання тих чи інших дій, прийняття тих чи інших рішень. Особливо корумповані господарські суди. Корумповані мережі найбільш проявляються у сфері будівництва й реконструкції будівель і споруд, приватної, зарубіжної фінансової та матеріальної допомоги. Мережі формуються навколо всіх українських природних монополій, зокрема, Нафтогаз України і Міністерство інфраструктури.

У результаті побудови потужних корупційних мереж на високому і «найвищому» рівнях «низова корупція» виявилася відірваною від них і продовжує існувати за рахунок поборів з населення. Українська корупція все більше «світлішає», тобто, набуває форм повсякденної, звичайної справи. Зростає толерантність по відношенню до неї [6, с. 19]. За даними опитування, проведеного у 2015 році газетою «Економічна правда» на питання: «Чи доводилося Вам давати хабар? (якщо були відповідні умови) від респондентів були отримані такі відповіді: при влаштуванні на роботу – 60% бізнесменів; 40% – службовців; при влаштуванні дитини до школи – 50% бізнесменів; 50% – службовців; при вступі до інституту відповідно 70 і 60%; перебуваючи в лікарні – 82 і 35%; у військоматі з приводу призову в армію – 75 і 60%; в разі притягнення до кримінальної відповідальності – 80 і 70%; при отриманні квартири, житла – 60 і 40%; при реєстрації або продовження реєстрації фірми – 88 і 46%; при розмитнені вантажів – 97 і 42%; при отриманні водійських прав, реєстрації автомобіля, проходженні техогляду – 81 і 66% [7].

Основними причинами (факторами) мережевої корупції є:

– давня українська традиція: «Ти мені я тобі», «Руки для того щоб брати», «Рука руку миє»;

– колишня корумпована «номенклатура» в значній мірі зберегла і відновила свої позиції в новій системі влади, несучи до неї свої правила (традиції);

– номенклатурна приватизація слугує економічною основою як «білокомірцевої» злочинності в цілому, так і корупції зокрема;

– важливим є і те, що офіційна зарплата державних службовців, працівників правоохоронних органів вкрай низька, що сприяє моральному виправданню хабарництва;

– корумпованими, в основному, виявилися вищі ешелони влади, а середня і нижча ланка службовців «з чистою совістю» слідують їх прикладу;

– організована злочинність успішно використовує хабарі, підкуп для забезпечення своєї безпеки [3, с. 38-39].

Виходячи з вищевикладеного, до числа антикорупційних заходів можна віднести наступні:

– обмеження влади і свавілля бюрократії – скорочення обсягу управлінських рішень, що залежать від розсуду державного службовця (чиновника);

– підвищення незалежності бізнесу та громадян – різке скорочення прав державних службовців по «регулюванню» економіки, освіти і науки;

– формування громадянського суспільства;

– скорочення «забороненої нормативної бази»;

– кількісне скорочення управлінського апарату, особливо з паралельними функціями;

– підвищення оплати праці державних службовців і одночасно – вимог до них;

– забезпечення реальної відповідальності державних службовців за правопорушення та злочини на службі;

– підвищення престижу суду (суддів) і забезпечення їх незалежності, шляхом виборності;

– прозорість і незаангажованість діяльності депутатського корпусу, державних службовців для громадськості, населення, засобів масових інформацій;

– наявність реальної, а не декларативної політичної волі щодо проведення антикорупційних заходів.

Це всього лише приблизний, далеко не повний перелік заходів боротьби з корупційною мережею. Важливо зазначити, що ці та інші заходи не повинні зводитися до боротьби тільки силами правоохоронних органів. Сьогодні на цьому напрямі повинні бути зосереджені усі здорові сили суспільства і, в першу чергу, громадські активісти. І ці заходи далеко не завжди залежать від кількості створених Антикорупційних бюро, комітетів, комісій. Наприклад, в Індії для боротьби з корупцією створений «Народний контроль» – громадський рух проти корупції, до якого входять десятки тисяч простих громадян, а також введена в обіг грошова купюра номіналом «0» рупій [8].

Основою для боротьби з корупцією має стати народний контроль та незаангажована преса, громадський рух проти корупції. Головний успіх антикорупційних розслідувань, сьогодні, лягає на плечі громадських об'єднань на кшталт: «Україна проти корупції», «Громадський правочин» та інші.

Віктимологічне моделювання корупції – відносно новий напрям кримінології та віктимології, спрямований на створення моделей віктимності жертв корупційних злочинів з метою вироблення заходів з надання своєчасної віктимологічної допомоги жертвам корупції [9].

Сьогодні віктимологічна модель корупції виглядає наступним чином. Це заохочення громадянами та представниками юридичних осіб використання уповноваженими особами свого службового становища (статусу) і посадових повноважень для незаконного отримання матеріальних благ і переваг. При вчиненні корупційного злочину можна говорити про так звані двосторонні угоди, під час яких «покупець» отримує можливість використовувати державну структуру в своїх цілях, а чиновник «продає» свої службові повноваження, послуги громадянам або представникам приватного бізнесу [10].

Часом чиновники в нашій країні «продаються» за регулярно одержувану винагороду, як зарплату, і не припускаючи, яке завдання і коли саме доведеться виконати. Такі випадки характерні для організованої злочинності, лідери якої «заручаються підтримкою» представників влади, управління та правоохоронних органів.

Разом з тим, успішно існує і «споконвічна» форма корупції. Мова йде про епізодичні побори посадових осіб за виконання конкретних послуг на користь зацікавлених в них громадян і підприємців. У зв'язку з цим важко визначити точне коло жертв корупційних оборудок і тому необхідно віктимологічне моделювання корупції.

Модель корупційної віктимності можна визначити як потенційну здатність громадянина або представника приватного бізнесу стати жертвою корупційного злочину в силу певних особистісних властивостей або віктимогенних обставин.

Віктимологічна допомога жертвам корупції – це заходи, які здійснюються міжнародними, державними і недержавними структурами щодо надання правової та психологічної підтримки жертвам корупції.

Як явище корупція проявляється у безлічі корупційних злочинів. Корупційна злочинність є кримінологічною категорією, яка являє собою сукупність злочинів, що безпосередньо зазіхають на інтереси державної влади та публічної служби, вчинених публічними особами і виражаються в незаконному отриманні ними матеріальних благ і переваг, а також надання ним таких благ і переваг.

Оскільки віктимологія вивчає жертв корупційних злочинів, у них передбачається наявність потерпілого – фізичної особи, хоча говорячи про жертву в широкому сенсі слова, слід розуміти, що від корупційної злочинності страждають і соціальні групи, і суспільство, і держава [11, с. 16].

Крім жертв корупції в системі державної служби вітчизняне кримінальне законодавство дозволяє вивчити жертв корупційних злочинів, вчинених особами, які виконують управлінські функції в інших сферах життєдіяльності суспільства.

Корупція в нашій країні охопила багато сфер влади і управління. Крім того, вона одночасно руйнує моральні підвалини громадянського суспільства. У цьому полягає віктимогенність корупції, оскільки масштаби її значущі з числа осіб, які займаються підкупом.

Очевидно, що досить високою, порівняно з іншими видами злочинності є латентність корупції. І це зрозуміло з віктимологічних позицій: жертва не зацікавлена у викритті корупційного злочину – угоди. Адже всі сторони отримують вигоду, а самі злочини вчиняються таємно [12, с. 154].

Жертвами корупційної злочинності стають громадяни, представники ділових кіл, які звертаються в урядові та парламентські кола, правоохоронні органи, а також структури і відомства,

пов'язані з розглядом і вирішенням питань приватизації, фінансування, кредитування, здійснення банківських операцій, створення і реєстрації комерційних організацій, ліцензування та квотування зовнішньоекономічної діяльності, розподілу фондів, проведення земельної реформи. Автор зазначає і таку віктимологічну тенденцію: бажання населення давати хабарі сьогодні убуває, незважаючи на їх зростаючий попит в бюрократичному апараті.

Так, віктимологічні дослідження показують, що місць, куди несуть хабарі представники ділових кіл, стало значно менше. Однак, все ж залишається одна проблема – суми хабарів надмірно зросли через монополізацію ринку хабарів [13, с. 34–35].

Сутність віктимологічної безпеки жертв корупції полягає у захищеності потенційних жертв корупційної злочинності від первинного і (або) повторного корупційного впливу. У зарубіжних країнах рівень забезпеченості державних службовців дозволяє успішно здійснювати свої обов'язки, будувати фінансові плани на майбутнє, хоча і не є високим. У такий віктимологічній ситуації чиновник застережений державним забезпеченням від потенційної можливості брати хабар, не поставивши під удар власну кар'єру. Відповідно і громадяни, які звертаються до такого чиновника, свідомо захищені від впливу віктимогенних чинників корупції. Коли в нашій країні вдасться знайти таке рішення і зробити чиновника самодостатньою фігурою, то це буде забезпечувати віктимологічну безпеку населення від корупційної злочинності [14, с. 59].

Висновки. Усе вищевикладене дає підставу вважати, що віктимологічна реабілітація жертв корупції – це система взаємопов'язаних і взаємообумовлених державних заходів, спрямованих на відновлення порушених прав жертв корупційної злочинності, а також на компенсацію заподіяної шкоди і відновлення їх ділової репутації.

Список використаних джерел:

1. Шевченко О.В. Проблемні аспекти боротьби з корупцією в правоохоронних органах України / О.В. Шевченко // Вісник Вищої ради юстиції. 2011. № 2 (6). С. 126–134.

2. Багрий-Шахматов Л.В. Соотношение коррупции, рэкета и организованной преступности / Л.В. Багрий-Шахматов // Юридична освіта і правова держава. 1997. С. 196-200.

3. Гадойбоев С.А. Поняття і причини корупції серед особового складу органів внутрішніх справ України / С.А. Гадойбоев // Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ. 2012. № 5. С. 36-40.

4. Менделеев Д. Корупция для служебного пользования / Д. Менделеев // Зеркало недели. 2016. № 16 (262). С. 13.

5. Денисова А.В. Проблемы коррупции в органах судебной власти Украины / А.В. Денисова // Экономика. Финансы. Право. 2006. № 5. С. 17-19.

6. Грабовский Б. Разлагать и подкупать. Коррупция по горизонтали и вертикали / Б. Грабовский // Человек и закон. 2003. № 11. С. 18-20.

7. Корупція в Україні. Експрес аналіз за результатами опитування / Економічна правда. 2015. [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://www.epravda.com.ua/.

8. Как Индия борется с коррупцией / Аргументы и Факты в Украине. 2016. № 43. [Электронный ресурс]. Режим доступа: http://www.aif.ua/gazeta.

9. Джужа А.О. Основні напрями удосконалення віктимологічного запобігання правопорушенням в Україні [Текст] : моногр. / А.О. Джужа. К. : Нац. акад. внутр. справ, 2016. 304 с.

10. Джужа О.М. Запобігання злочинам: кримінолого-віктимологічна парадигма : [моногр.] / О.М. Джужа. К. : НАВС, 2015. 332 с.

11. Ривман Д.В. Криминальная виктимология / Д.В. Ривман. СПб. : Питер, 2002. 304 с.

12. Частная криминология / отв. ред. Д.А. Шестаков. СПб. : Изд-во Р. Асланова «Юрид. центр Пресс», 2007. С. 154.

13. Полубинский В.И. Криминальная виктимология и проблемы предварительного следствия / В.И. Полубинский. Волгоград, 1980. С. 34–35.

14. Яни П. В борьбе с коррупцией эффективны только репрессии / П. Яни // Юстиция. 2001. № 7. С. 59.